

TALABALARNING DAVLAT TILIDA ISH YURITISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA DUAL TA'LIMNING O'RNI

*Daniyarov Otayor Baxtiyarovch,
Toshkent amaliy fanlar universiteti tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Maqolada talabalarning davlat tilida ish yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish bilan bog'liq muammolar, ularni yuzaga chiqaruvchi omillar, vositalar, nutqiy vaziyatlar taqlili, shuningdek, mazkur muammolarni hal etish bo'yicha taklif mulohazalar isqlab chiqish haqida fikr yuritilgan. Dual ta'limda matn yaratishda duch kelinadigan muammolar va belgilangan talablarga nomuvofiq amaliy natijalar to'g'risida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: hujjatlar, rasmiy uslub, matn yaratish, yozma nutq, yozishmalar, ariza, tarjimai hol, sana, imzo, tasdiqlash, tarkib, tartib, talablar, mezonlar, mashq va topshiriqlar

РОЛ ДУАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ У УЧАЩИХСЯ НАВЫКОВ ВЕДЕНИЯ ДЕЛ НА ГОСУДАРСТВЕННОМ ЯЗЫКЕ

*Данияров Отаёр Бахтиярович,
исследователь Ташкентского университета прикладных наук*

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы, связанные с развитием навыков делопроизводства студентов на государственном языке, анализ факторов, средств, речевых ситуаций, вызывающих их, а также выработка предложений по решению указанных проблем. В дуального образования описаны проблемы, с которыми сталкивается создание текста, и практические результаты, не соответствующие установленным требованиям.

Ключевые слова: документы, формальный стиль, создание текста, письменная реч, переписка, заявление, биография, дата, подпись, утверждение, содержание, порядок, требования, критерии, упражнения и задания

THE ROLE OF DUAL EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' BUSINESS SKILLS IN THE STATE LANGUAGE

*Daniyarov otaroy Bakhtiyarovich,
researcher at Tashkent University of Applied Sciences*

Annotation. The article discusses the problems associated with the development of students' office management skills in the state language, the analysis of factors, means, speech situations that cause them, as well as the development of proposals to solve these problems. Dual Education describes the problems faced by text creation and the practical results that do not meet the established requirements.

Keywords: documents, formal style, text creation, written speech, correspondence, statement, biography, date, signature, approval, content, order, requirements, criteria, exercises and tasks

Олий таълимда талабаларга давлат тилида иш юритиш кўникмалари ўргатилади, ammo уларнинг аксарияти меҳнат фаолиятига борган дастлабки кундан бошлаб, бу кўникмани намоён қила олмайди, яъни ҳужжат матнларини тайёрлашга қийналишади. Бунинг асосий сабаби – амалиётнинг йўқлиги, университетда иш юритиш бўйича ишлаб чиқилган ўқув дастурларининг прагматик эмаслиги билан бевосита бог'лиқ.

Вазирлар Маҳкамасининг “Профессионал таълим тизимида дуал таълимни ташкил этиш чора-тадбирлари ҳақида” 163-сонли қарорида дуал таълим тизимини жорий этиш масаласи илгари сурилган.

Жаҳон тажрибасида талабаларни касбга тайёрлаш бўйича турли ёндашувлар

кўлланилади. Уларнинг орасида дуал ёндашув самаралироқ эканлиги тобора оммалашиб бормоқда. Адам Смит ўзининг таниқли асарида таъкидлаганидек: “Дуал таълимда – иш жойида устоз шогирдга касб-хунарнинг анъанавий усулларини ўргатиш деб ҳисоблаш керак, чунки уста билан бирга иш олиб бориш, ёш ишчиларни касбга бўлган қизиқишларини орттириб боради”. Олим дуал таълим тизими, Европа таълим тизимининг амалиёти шуни кўрсатадики, келажакдаги мутахассиснинг муваффақиятли касбий ва ижтимоий мослашуви учун таълим ташкилотлари ва иш берувчилар ўртасидаги ўзаро таъсир маҳсулидир. Талаба ўқув жараёнининг дастлабки босқичларида корхона ходими сифатида ишлаб чиқариш жараёнига жалб қилинган. Машҳур «халқлар бойлигининг табиати ва сабаблари бўйича тадқиқотлар» (1776) асарида Адам Смит икки томонлама ўқитишда шогирдлик ва мураббийлик тизимларини иш жойида касбий тайёргарликнинг анъанавий усуллари деб ҳисоблаш кераклигини таъкидлади, чунки уста ёнида ишлаш, ёш ишчилар таълим асосларини ўргандилар. касбикки томонлама ўқитиш модели корхоналарни кадрлар тайёрлаш жараёнига жалб қилишни назарда тутди, бу еса ходимларни ўқитиш билан бог‘лиқ жуда катта харажатларга олиб келади, чунки улар юқори сифатли касб-хунар таълими харажатлари капиталнинг ишончли ҳиссаси эканлигини яхши билишади. Шу билан бирга, улар нафақат ўқитиш натижалари, балки ўқитиш мазмуни, уни ташкил этиш билан ҳам қизиқишади, деб таъкидлайди. Судакова талабалар учун икки томонлама таълим ерта мустақилликка еришиш ва катталарга оғ‘риксиз мослашиш учун ажойиб имкониятдир. Дуал тизими ахборот этишмаслиги ва камбағ‘ал амалий таълим оқибатида таълим бошқа шакллари учун муқаррар stress ҳолда, иш ичига силлиқ киришини таъминлайди. Бу нафақат муайян меҳнат вазифаларини бажаришни ўрганишга имкон беради, балки жамоада ишлаш қобилиятини ривожлантиради, касбий компетенция ва масъулиятни шакллантиради. Дуал training модели ўз мартабангизни бошқариш учун ажойиб имкониятларни тақдим этади. Унинг доирасидаги тайёргарлик даражаси доимий равишда ошиб бормоқда. Неч бир таълим ташкилоти ишлаб чиқариш бўйича бундай билимларни икки томонлама ўқитиш каби ичкаридан беришга қодир эмас, бу уни муваффақиятли мартаба йўлида муҳим қадам қилади.

Иш юритиш ҳужжатлари устида ишлаш кўникмасига ҳам фақат маъруза, аудиториядаги дарслар орқали тўлақонли эришиб бўлмайди. 4+2 дастури доирасида талабаларнинг 2 кун амалиёт, ишлаб чиқариш жараёнларига бориб иштирок этиши яхши самара беради. Бунда кўриб тушуниш масасаласи актуллашади.

Дуал таълим тизими назарияни амалиётда кўриш ва тушуниш, ўзлаштириш фаолиятидир. Кўриб тушуниш кўникма ёки малака сифатида ажратилмайди. Унинг бир қисми тил таълимидаги ўқиб тушуниш кўникмаси таркибида баҳолаб кетилади. Унда, асосан, расм, видео ҳамда аудиовизуал материалларни тушунишга эътибор қаратилади. Халқаро педагогикада визуал тушуниш (understanding vision) алоҳида компетенция сифтида мавжуд эмас. Шу билан бирга, маълумотни визуализация қилиш, визуал маълумотларни таҳлил қилиш ва тушуниш, ахборотни узатиш учун визуал воситалар ва усуллардан фойдаланиш кўшимча маҳорат ёки кўникма сифатида қаралиши мумкин. Бу дизайн, маркетинг, маълумотлар таҳлили ва тақдимот тайёрлаш каби соҳаларда фойдаланилади. Визуал тушуниш – расмлар, диаграммалар, графиклар ва бошқалар каби визуал тарзда тақдим этилган маълумотларни таҳлил қилиш ва шарҳлаш қобилиятидир. Визуал идрок этиш қобилияти юқори бўлган одамлар визуал элементларни тан олиш ва таҳлил қилиш, нақш ва муносабатларни аниқлаш, шунингдек, маълумот олиш ва хулосалар чиқариш қобилиятига эга. тақдим этилган маълумотлар бўйича. Ушбу компетенция дизайн, медиа, маркетинг, реклама ва санъат каби соҳаларда айниқса муҳимдир.

Тадқиқот методологияси. Талабани давлат тилида иш юритишга ўргатишда кўриб тушуниш компетенцияси – таълим олувчида ҳолатни, предметни, жараёни кўриб тушуниш, таҳлил қилиш ва ўз хулосасини баён қилиш фаолиятидир. Бунда фақат расм, видео материаллар эмас, бутун ўқувчи ёки талабанинг келажак ҳаётида дуч келадиган предметлар, ҳолат, жараён ва фаолиятни кўриб тушуниш назарда тутилади. Шунингдек, талабларни касбга тайёрлашга йўналтирилган дуал таълим тизимида уларнинг дарс-машғ'улотлар билан бирга ишлаб чиқариш жараёнларини ҳам бориб кўриб ўрганиш асосидаги кўникма ва малакаларини баҳолаш имкони бўлади. Кўриб тушуниш кўникмасининг малака ва компетенцияга айланиш механизми ишлаб чиқиши бугун муҳим, ҳал қилиши лозим бўлган педагогик, методик муаммолардан биридир.

Давлат тилида иш юритиш фанини яхши ўзлаштиришда дуал таълим асоси бўлган кўриб тушуниш кўникмаси касбий компетенцияни эгаллашда қуйидаги вазифаларни бажаради:

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили (Literature review). Абу Наср Форобий: “Қандай қилиб таълим бериш, таълим олиш, фикрни қандай ифодалаш, баён этиш, қандай сўраш ва қандай жавоб беришга келганимизда, бу борада билимларнинг энг биринчиси жисмларга ва ҳодисаларга исм берувчи тил ҳақидаги илмлар деб тасдиқлайман”, деган эди. Тил назариясининг асосчиси бўлган Гумболт XIX асрдаёқ “Тил – миллат руҳи” деб айтган эди. Ушбу фикр XXI асрда поляк педагоги Януш Корчак томонидан қуйидагича давом эттирилди: “Она тили – бу бола учун ўйлаб топилган қоидалар эмас, нафас олаётган ҳаво каби халқининг руҳи билан тенгдир”. Бола она тилини ўрганиш жараёнида муҳим вазифалар амалга оширилади: биринчидан, боланинг туғма ақлий қобилиятни ривожлантириш, иккинчидан, она тили ҳазиналарини онгли эгаллаш; учинчидан, болаларга тил мантисини ўргатиш керак. Бу мақсад ва вазифаларга биринкетин эмас, балки баравар эришиб бориш лозим.

Ф.И.Буслаев шундай ёзади: “биринчи ва энг муҳими, нутқ шакллари билан ифодаланадиган нарсаларни тушуниш ва уларни тўғри йўл билан ишлатишдан иборат амалий қобилиятни ривожлантиришдир, яъни ўқимишли одамлар айтганидек, оғзаки ва ёзма машқлар орқали ўқувчида суҳбат ва ёзувга хос нутқ шаклларини осонлик билан тушуниш кўникмасини ҳосил қиламиз”. “Асрлар давомида инсоният томонидан тўпланган барча тил илмини ўрта мактаб ўқувчисига ўргатишнинг иложи ва зарурати йўқ. Демак, она тилидан энг зарур билимларни танлаш асосий масалалардан биридир.

Она тилидан билимларни танлашнинг бош мезони унинг фойдалилик ва амалда қўлланила олиш даражасидир. Биз она тилидан фойдали билимлар деб болаларнинг саводли ёзиш, ижодий фикрлаш, фикр маҳсулини нутқ шароитига мос равишда оғзаки ва ёзма шаклларда тўғри, раво ифодалаш кўникмаларини шакллантириш учун хизмат қиладиган, уни юксак инсоний фазилатлар руҳида тарбиялаш ва ривожлантиришни таъминлайдиган билимларни тушунамиз”.

Ўқув топшириқларини тузишга асос бўлувчи ўқув материалларини танлаш, таъкидлаш керакки, она тили таълими мақсадини, мазмунини белгилаш борасида мустақилликнинг дастлабки йилларида тизимли тадқиқотлар олиб борилди.

Айниқса, педагогика фанлари доктори, профессор Р.Сафарованинг коммуникатив кўникма ва малакаларни ривожлантириш она тили таълимининг асосий вазифаси эканлигига 90-йиллардаёқ ург'у бергани, хусусан, ўқув топшириқлари, шунингдек баҳолаш масаласи, ўзбек тилининг Ўзбекистонда миллий тикланиш шароитида ҳам она тили, ҳам давлат тили сифатида ўқитилиши билан бог'лиқ муҳим масалаларни тадқиқ этганини алоҳида таъкидлаш лозим.

Ш.Юсупова ўзининг докторлик диссертацияси да ҳозирги ўзбек адабий тили дарсларида ўқувчилар тафаккурини ўстиришнинг илмий-методик асослари мавзусида тадқиқот олиб боради, она тили таълимида ўқувчилар тафаккурини ривожлантиришнинг

илмий-методик асосини ишлаб чиқиш билан бирга тафаккурни ривожлантирувчи ўқув топшириқларига ҳам алоҳида эътибор қаратади. Х.Муҳиддинова ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги таълимини тизимлаштириш, узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш борасида салмоқли ишларни амалга оширган. Жумладан, ўқув топшириқларни ҳам узлуксиз таълим тизими учун узвийлик тамойили асосида такомиллаштириб келмоқда.

Қ.Хусанбоевнинг таълим мазмунига ўқитувчини ҳам киритиши ниҳоятда тўғри ёндашув. Чунки давлат тилида иш юритишда, айниқса, ишда бажариладиган топшириқларни назорат қилишда, зарур ўринларда ходимлар иш юритиш хужжатларини тайёрлаш кўникмасини ривожлантиришда бевосита ўқитувчи дастлаб намуна кўрсатиши муҳим аҳамиятга эгадир. Қолаверса, олимнинг адабий таълим учун ишлаб чиққан мустақил фикрлаш ва ва муаммоли таълим бўйича ёндашувлари она тили таълимида ўқув топшириқларини тўғри шакллантиришга ёрдам беради. Халқаро педагогика, хусусан, лингводидактика соҳасида ўқув топшириқларнинг методик, психологик-педагогик тадқиқи билан Австралиялик олим Жак Ричардс махсус шуғилланган. Шунини таъкидлаш жоизки, ўз даврида ғарб педагогикаси амалийликка асосий эътиборни қаратган. Дастлабки прагматик ғоялар америкалик файласуф ва педагог Д. Дьюи томонидан ишлаб чиқилган.

Н.Маҳмудовнинг қуйидаги фикрлари айниқса диққатга сазовор: “Ҳар қандай тил таълимида тилнинг услублари ҳақидаги билимларни четлаб ўтиш мумкин эмас. Тилни ўзлаштиришда тил қурилишини билиш шарт, бу борадаги билимлар асосдир. Аммо айни қурилиш бирликларидан қандай фойдаланиш, уларни нутқда бевосита қандай қўллаш малакаси шаклланмаган бўлса, тилни билишни тугал дейиш мушкул”.

Хулоса.

Давлат тилида иш юритиш кўникмасини ривожлантириш она тили таълимига ҳам бевосита боғлиқ. Дарҳақиқат, она тили, миллий сўзлар ақлий ривожланиш ҳамда дунёни англашнинг асосидир. Талаба нутқининг, иш юрита олиш, матн ярата олиш кўникмаларини ўз вақтида ривожланишига эътибор қилиш, аудиториядан ташқарида, амалиётда касбий малака ҳосил қилиш асосида ўргатиб боришга эътибор бериш жуда муҳимдир. Талабанинг расмий хужжатлар билан ишлаш малакаси қанчалик бой ва мантиқли бўлса, унинг ўз фикрларини ифодалаш шунчалик осон кечади, оламни, борлиқни англаш қобилияти қанчалик кенг бўлса, талабалар турли нутқ вазиятларида тенгдошлар ёки катталар билан мазмунли ва тўлақонли расмий мулоқотга кириша олади, тафаккури ҳам шунчалик фаол ривожланишда бўлади.

Адабиётлар:

1. Смит А. «Исследование о природе и причинах богатства народов». — М.: ЭКСМО, 2007. - Серия: антология экономической меди — 960-е годы).
2. Судакова, Л. В. дуал таълим моделининг моҳияти ва асосий хусусиятлари / Л. В. Седакова. - Матн: тўғридан-тўғри // таълим ва тарбия. — 2016. — № 2 (7). - ПП. 62-64. —
3. Судакова, Л. В. Сущност и основные признаки дуальной модели обучения / Л. В. Седакова. — Текст : непосредственный // Образование и воспитание. — 2016. — № 2 (7). — С. 62-64.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. - М., 1984. - С. 301-302
5. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
6. Буслаев Ф.И О преподавании отечественного языка. 2-е изд. М., 1867. (переизд.: Л., 1941).
7. Г‘уломов А., Неъматов Н. Она тили таълими мазмуни. Ўқитувчилар учун методик қўлланма. – Т.: Ўқитувчи. 1996. 9-б.
8. Сафарова Р. Миллий тикланиш шароитида Ўзбекистон мактабларида она тили таълими назарияси ва амалиёти. Педагогика фанлари доктори илм. даражасини олиш

учун ёзилган дисс. –Тошкент, 1995. –242 б.

9. Юсупова Ш.Ж. Нозирги ўзбек адабий тили дарсларида ўқувчилар тафаккурини ўстиришнинг илмий-методик асослари: Пед. фан.доктори... дисс. – Тошкент: ТДПИ, 2005. – 270 б.

10. Муҳиддинова Х. Таълим босқичларида ўзбек тили ўқитилиши узлуксизлигини таъминлашнинг илмий-методик асосларини такомиллаштириш пед. фан. ном-ди дисс. ТДПИ –Тошкент, 2011. -270 б

11. Хусанбоева Қ. Адабий таълим жараёнида ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг илмий-методик асослари: пед. фан. док-ри дисс. автореф. –Т.: ТДПУ, 2006. – 262 б.

12. <https://www.professorjackrichards.com/mother-tongue-teaching-vs-foreign-language-teaching/>

13. Джон Дьюи. Общество и его проблемы John Dewey. The Public and its Problems. Denver, 1927. / Дж. Дьюи. Общество и его проблемы. — Перевод с английского: И. И. Мюрберг, А. Б. Толстов, Е. Н. Косилова. — М., 2002.

14. Маҳмудов Н. Тил таълими ва стилистика // Ж. Тил ва адабиёт таълими.– Тошкент, 200